

להשתחרר מכלוב הברזל של התודעה: על טראנס, היפנוזה ושמאניזם יהודי

פרופ' יהונתן גארב

דמות השמאן, המשלבת ריפוי, התנסות מיסטית ואקסטטי, עוצמה מאגית ולעיתים גם לחימה, פרצה לתודעה הציבורית באמצע המאה העשרים. בתהליך זה נודע מקום מרכזי לספר הגדול של Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy מירצ'ה אליאדה (1907 - 1986), יליד רומניה ופרופסור באוניברסיטת שיקגו, שהיה ממובילי מדע הדתות בארצות הברית. על אף שישנו צל כבד של אנטישמיות ופשיזם על עברו של אליאדה, קשה מאד לבטל את תרומתו הרבה לחקר הדת. אליאדה תיקן את הדגש המופרז על תרבות המערב ועל דתות הספר ה"גדולות" ושילב במחקרו את העולמות הרוחניים שנוצרו בתרבויות ארכאיות, שנתפסו עד אז כ"פרימיטיביות". כך, לצדן של הדתות המערביות, ההינדואיזם והבודהיזם, אליאדה ותלמידיו (במיוחד לורנס סוליבן, שעמד בראש מרכז לימודי הדת באוניברסיטת הרוורד) חקרו את התרבויות השבטיות בדרום אמריקה, סיביה, אפריקה ואוסטרליה. אליאדה בעצמו, לצד חוקרים אחרים, הפך את היוצרות, וטען לקיומן של תופעות שמאניות גם בתוככי אירופה וגם בעת החדשה. אחד מגדולי ההיסטוריונים בדרונו, קרלו גינזבורג, המשיך בכיון זה וטען בספרו המרהיב Ecstasies שציד המכשפות בעת החדשה כוון לדיכוי של פרטיקות שמאניות שעדיין רווחו בחלקים שונים של אירופה, כגון מולדתו של אליאדה. מספר ההגדרות של השמאניזם הוא כמספר החוקרים והחוקרות, שאחת מהן, ג'יין אטקינסון, אף הציעה לדבר על Shamanisms בלשון רבים. ההגדרה שלי עצמי, שמפלטת דרך ביניים בין כוללות לצרות, היא זו: שמאנים יוצאים, בדרכים שעוד יפורטו, מן

טראנס הוא מצב תודעתי לימינלי ונפוץ למדי, אשר גויס מאז ומעולם על ידי השאמנים בכדי לעצים את חושיהם ולהקנות להם כוחות ותובנות-על. עד היום נהג מחקר הקבלה והחסידות להתעלם מנוכחותו במסורת היהודית, אולם פרופ' יהונתן גארב, שכתב זה מכבר ספר המוקדש לטראנס ושמאניזם בחסידות, גורס שללא הבנת מקומו המרכזי של הטראנס השמאני בקבלה ובחסידות לא נוכל להבין בצורה מספקת את התופעות העשירות הללו. ולא יזיק גם, אומר גארב, אם נבין את מקומו של הטראנס בחיינו שלנו, על אחת כמה וכמה בעידן העשיר בטכניקות מדיטיביות כעידננו

המציאות הרגילה, היום-יומית, אל עולמות אחרים: מעל העולם שלנו, או מתחת לו (עולם המתים), או במקום אחר לחלוטין (כמו "עולם החלום" של ילידי אוסטרליה). במחוזות מופלאים אלו, הם זוכים לכוחות ולתובנות, ואז הם שבים מצוידים בכל אלו, כדי לחולל ריפוי ותיקון במציאות היום-יומית שממנה יצאו, ולזכות את יושביה ברגעים של חסד ושל קסם. לכן, שמאנים הם גם משני-צורות (shapeshifters), ההופכים, לפחות בתודעתם, לחיות או לישויות בלתי-אנושיות אחרות. מעבר לכוחות יוצאי דופן שהם עדיין בתחום המוכר, לשמאנים מיוחסים כוחות-על, או מה שמכונה לעתים "כוחות פארה-נורמליים" (על פי הגדרה מסוימת של הנורמלי). באחרונה טען ידידי ג'פרי קרייפל מאוניברסיטת רייס כי על המחקר להתייחס ביתר רצינות לטענות מסוג זה, כמפורט בספרו המרתק *Authors of the Impossible* (הוצאת אוניברסיטת שיקגו).

הסתעפויות קלילות אלו אינן צריכות להשכיח את העובדה שדרך השמאן נקנית בייסורים. כפי שטוענת מסורת דרום אמריקנית שמביא סליבן, ישנן שלוש דרכים להפוך לשמאן: דרך חניכה או העברת כוח בידי מורים, דרך חלום או חזיון, או דרך תרגול במשך שנים רבות. כל אלו מלווים בנסיונות קשים, התגברות על מכשולים או כלשונו של קסטנדה - הליכה ב"דרך הלוחם", תוך התמודדות מתמדת עם הפחד (ובלשונו של אביתר בנאי עם הפחד מהפחד). התרגול הוא של מדיטציה, של תנועה של יצירת קולות רבי-עוצמה בעזרת הפה או באמצעות מכשירים, ובראש ובראשונה תרגול של טראנס. המונח "טראנס" ("חרגון" בתרגום הרשמי שאינו נשמע טוב), שהפך גם לשם של סגנון מוזיקלי, קדם בהרבה למאה שלנו. כפי שטוענים טקסטנים מיסטיים, הטרנס אינו אלא אחד ממצבי התודעה הבסיסיים, לצד הערות, החלום והשינה העמוקה. במאות האחרונות אומץ הטרנס בידי ההיפנוזה, קרובת המשפחה הצעירה של הטכניקות הארכאיות והמיסטיות. בערך בתקופה שבה פעל אליאדה, הטרנס ההיפנוטי קיבל תנופה עצומה בעקבות מפעלו הרפואי של מילטון אריקסון (1901-1980) שהעמיד תלמידים רבים.

אריקסון הפך לאגדה עוד בימי חייו, עד שהבדיחה

היום-יומית, אל עולמות אחרים: מעל העולם שלנו, או מתחת לו (עולם המתים), או במקום אחר לחלוטין (כמו "עולם החלום" של ילידי אוסטרליה). במחוזות מופלאים אלו, הם זוכים לכוחות ולתובנות, ואז הם שבים מצוידים בכל אלו, כדי לחולל ריפוי ותיקון במציאות היום-יומית שממנה יצאו, ולזכות את יושביה ברגעים של חסד ושל קסם. לכן, שמאנים הם גם משני-צורות (shapeshifters), ההופכים, לפחות בתודעתם, לחיות או לישויות בלתי-אנושיות אחרות. מעבר לכוחות יוצאי דופן שהם עדיין בתחום המוכר, לשמאנים מיוחסים כוחות-על, או מה שמכונה לעתים "כוחות פארה-נורמליים" (על פי הגדרה מסוימת של הנורמלי). באחרונה טען ידידי ג'פרי קרייפל מאוניברסיטת רייס כי על המחקר להתייחס ביתר רצינות לטענות מסוג זה, כמפורט בספרו המרתק *Authors of the Impossible* (הוצאת אוניברסיטת שיקגו).

דרך השמאן נקנית ביסורים

בעבר, הקדימה האקדמיה את התרבות הפופולרית ולא דידתה אחריה, כבימינו אנו (למעט כמה יוצאים מן הכלל כמו קרייפל). כך, בעקבות מחקרים כמו זה של אליאדה, דמות השמאן חדרה גם אל ספרות הפנטזיה ואל המסך הקולנועי. אחד מגיבורי סדרת "חומרי האפלים" של פיליפ פולמן (שאחד מחלקיו, "מצפן הזהב", עובד לסרט, אם גם בגרסה מסורסת, מאימת חוגים נוצריים, וממילא לא זכה להמשך), מתואר מפורשות כשמאן. אך גם בספרים/סרטים אחרים, כמו "המיייל הירוק" של סטיבן קינג, דמויות שמאניות בלתי נשכחות עומדות במרכז, גם אם ללא השימוש במונח עצמו. אזכיר גם את הסרט "מאטריקס" מ-1999 ובו דמותו של מורפיאוס, ואת השמאן הדרום אמריקני קרלוס קסטנדה (1925 -

שמאנים יוצאים מן המציאות הרגילה, היום-יומית, אל עולמות אחרים: מעל העולם שלנו, או מתחת לו (עולם המתים), או במקום אחר לחלוטין. במחוזות מופלאים אלו, הם זוכים לכוחות ולתובנות, ואז הם שבים מצוידים בכל אלו, כדי לחולל ריפוי ותיקון במציאות היום-יומית

אומרת שיש צורך ב-20 אריקסונאים להחליף מנורה: אחד לעשות את הפעולה ו-19 להסביר איך "מילטון" היה עושה זאת מהר ו"אלגנטי" יותר... אריקסון הקדיש את חייו המיוסרים (הוא חלה בפוליו, ריפא את עצמו עד כדי התנסות בספורט אתגרי באמצעות הטראנס, וחלה ב"סינדרום פוסט-פוליו" ונאלץ להמשיך לטפל בעודו יושב בכסא גלגלים) לאמונה שהטראנס אינו מצב מלאכותי התלוי בסמכותו של איש מקצוע. לדבריו, זהו מצב טבעי שנגיש לכולנו בתכיפות רבה בתור ילדים אך זמין גם למבוגרים שיצליחו להניח בצד, מתוך הקלה, את המבנים המחשבתיים שמונעים מהם להכנס לטראנס, עכשיו... (ומי שרוצים להבין לעומק את ההזמנה שיש כאן מוזמנים להיכנס לעולם המופלא של הטכניקה האריקסונית). בעוד שהפסיכואנליטיקנים (כולל פרויד, שהיה כשלון מוחץ בתור מהפנט בראשית דרכו), מנסים להגיע אל התת-מודע בדרך העקיפה של הדיבור על תכניו, הרי שהטראנס האריקסוני חותר לקשר ישיר עם התת-מודע, הנתפס לא כמאגר של דחפים מודחקים, אלא כמקור של עוצמה ותבונה - ממש כמו העולמות שאליהם נעים השמאנים. ולכן אין פלא שאנתרופולוגים התקשו להאמין שאריקסון מעולם לא פגש שמאנים מפרו, שהרי כל צורת הדיבור שלו נשמעה כה דומה לזו שלהם. בנקודה זו יש מפגש מסוים עם זרם רוחני יותר בפסיכואנליזה - מיסודו של קרל יונג (1875-1961).

שמאניזם יהודי כשר

אם נעבור למחוזות היהודיים, במבט ראשון אנו עלולים לטעות ולומר שהשמאניזם שייך לעולם המאגי שדוכא - גם אם בהצלחה חלקית מאוד - אלפי שנים לפני ציד המכשפות באירופה: על ידי שאול שהרג את המכשפות (חוץ מאחת לשעת חירום), ר' שמעון בן שטח שתלה שמונים מכשפות באשקלון (הטכניקה שבה נקט היתה של שימוש בפיתוי מיני כדי לנתק את רגליהן מהאדמה וממילא ממקור הכוח שלהן), ושלל פוסקי ההלכה, ובראשם הרמב"ם, שקידשו מלחמה על "הדורשים אל המתים" ושאר המכשפים (אף שקיימת בהלכה גם קטגוריה של "כישוף מותר", כגון עשיית הגולם או אדם מלאכותי). אולם חוקר נוסף ממוצא רומני, משה אידל מהאוניברסיטה העברית, פיתח בשלהי המאה העשרים "מודל מיסטי-מאגי", בלשונו המעט טכנית, הקשור לדעתו גם לשמאניזם. אידל הצביע על קיומו של מודל זה בתנועה החברתית הגדולה ביותר שיצרה המיסטיקה היהודית - החסידות. וכן, גם בתנועה זו החלה בצפון רומניה. בעשורים האחרונים, חוקרים וחוקרות, כמו חביבה פדיה מבאר שבע, פיתחו תובנות חשובות לגבי הנוכחות השמאנית בעולם היהודי, בעת העתיקה כמו בעת החדשה. בלב הטענות על החסידות עומדת ההכרה שניסח קרלו גינזבורג - שה"ארכאי", השמאני, המשיך להיות נוכח גם בעת החדשה באירופה. במילים אחרות, הצדיק/אדמו"ר החסידי הוא לעתים קרובות שמאן.

בשנים האחרונות עסקתי בכתיבתו של הספר

האקדמי הראשון המוקדש לשמאניזם היהודי, Shamanic Trance in Modern Kabbalah (שיצא גם הוא בהוצאת אוניברסיטת שיקגו). ספר זה מפגיש שני מסלולי הכשרה: מצד אחד, הוא מבטא את העיון היום-יומי שלי בטקסטים יהודיים, כבר למעלה משלושים שנה. מהבחינה הזאת מובן שהספר אינו מתאר את השמאניזם כתופעה חריגה או מתריסה בחברה היהודית, כדוגמת השבתאות הרדיקליות או הפרנקיזם. אדרבה: הפרק האחרון של הספר מוקדש לטענה שהטראנס השמאני מתלווה לריטואלים הקשורים בעולם ההלכה, כמו הישיבה בסוכה, הנחת תפילין "של רבינו תם", הסעודה השלישית בשבת וטבילה במקוה טהרה. ובל נסבור שמתנגדי החסידות שללו את הטראנס השמאני. אמנם נכון הדבר שהגאון ר' אליהו מוילנה (1720-1797), ראש ה"מתנגדים", סירב לקבל התגלויות ממלאכים או חלומות, בהעדיפו מאמץ העיוני באינטנסיביות בלתי-נתפסת, שאולי אף הוא סוג של טראנס. אולם תלמידו הקרוב, ר' חיים מוולוז'ין (1749-1821), אבי עולם הישיבות הליטאיות (שבו התחנכתי בנעוריי), מתאר מצב שבו ניטלת מהמתפלל יכולת הדיבור, כמו גם את היכולת להפוך מעין אנרגיה שנוצרת באמצעות לימוד תורה לכוח ריפוי.

חוגו של הגאון מוילנה גם היה אחראי במידה רבה לתהליך ה"שיקום" (לאחר המוות) של אחד מגדולי העוסקים בטראנס שמאני, ר' משה חיים לוצאטו (1707-1746?), איש איטליה. כפי שתיארתי בפרק השלישי של הספר, לוצאטו הגיע בגיל צעיר למצב שבו הוא חווה במהלך "נפילת אפים" התגלויות של ישויות שמימיות ונשמות, שהכתיבו לו ספרים משיחיים. דרכו המיסטית הביאה אותו להתנגשות עם השלטונות היהודיים, שהטילו חרם על חבורתו הקבלית ועל ספריו. ואולם, בעקבות תהליך השיקום, הוא נחשב היום כאחד מגדולי המקובלים, בדיוק כמו שיורשי החסידים המוחרמים זוכים למקום של כבוד בהנהגת העולם החרדי. טכניקת 'נפילת אפים' אף היא מדגימה את הזיקה ההדוקה בין הטראנס השמאני לעולם היהודי המסורתי: כפי שהראיתי בפרק השני של הספר, פרקטיקה עתיקה זו, המהווה חלק מסדר התפילה הרגיל, גם אם בצורה "מבויתת", קשורה ל"נפילה" הבאה בעקבות הרפיית הגוף בטראנס. נפילת אפים נקשרה גם בירידה לעולם המתים לצורך גאולת נשמות. לפיכך, אף שהשמאניזם אומץ גם בידי תנועת "ההתחדשות היהודית" (הקרובה לרוח העידן החדש), הוא קשור בטבורו לעולמות יהודיים שפוליטיקת הזהות העכשווית, הנוכחת גם באקדמיה, מתייגת כ"שמרניים".

פריחת הטראנס בחצרות החסידים

מצד שני, הספר מביא לידי ביטוי גם את מסלול ההכשרה השני שלי, הפעם מחוץ לעולם האוניברסיטאות, שהתנהל בעיקר בבית הספר להיפנותרפיה וריפוי שמאני בקרלייל שבבריטניה, שבראשו עומד דן ראסל, המהפנט הראשון שהפך לחבר בחברה המלכותית הבריטית לרפואה. ראסל מתבלט בשילוב בין ההיפנוזה המערבית

בעוד

הפסיכואנליטיקנים
מנסים להגיע
אל התת-מודע
בדרך העקיפה של
הדיבור על תכניו,
הרי שהטראנס
האריקסוני חותר
לקשר ישיר עם
התת-מודע, הנתפס
לא כמאגר של
דחפים מודחקים,
אלא כמקור של
עוצמה ותבונה -
ממש כמו העולמות
שאליהם נעים
השמאנים

חלק מעמיתיי
באקדמיה טוענים
שהעולם החסידי
מצוי בדעיכה או
קפאון, ואיבד
מהלהט המיסטי של
הדורות הראשונים,
כל זאת כחלק
מהעמדה המתגוננת
והשמרנית של
האורתודוקסיה. אך
הממצאים מובילים
למסקנה הפוכה -
בעולם החסידות,
וגם בחלקים אחרים
של העולם הקבלי,
מתקיים עיסוק
רצוף בטרנס
לאורך העידן
המודרני, ממש כמו
בשיטות מיסטיות
אחרות

פרופ' יהונתן גארב מלמד מיסטיקה יהודית והשוואתית באוניברסיטה העברית בירושלים ועומד בראש תוכנית המצטיינים אמריים של האוניברסיטה. ספריו הנדפסים הם: הופעותיו של הכוח במיסטיקה היהודית (הוצאת מאגנס, 2004); יחידי הסגולות יהיו לעדרים: עיונים בקבלת המאה העשרים (הוצאת כרמל, 2005); מהדורה אנגלית: הוצאת אוניברסיטת ייל, 2009; Shamanic Trance in Modern Kabbalah, University of Chicago Press, 2011.

לטכניקות מסורתיות שאליהן נחשף ברחבי העולם במשך עשרות שנים. הלימוד בבית הספר חשף אותי גם לשיטות ההוראה המתוחכמות של פטריק קלי, המשלב את הטרנס (אם כי לא בגרסה שמאנית מובהקת) בתרגול הטאי צ'י. זאת ועוד: הספר משקף גם את "מחקר השדה" שלי בעולם הקבלי והחסידי בירושלים, בני ברק, פריז וניו יורק, שחשף אותי לאדמו"רים הנכנסים לטרנסים כה עמוקים שהם מוציאים את השבת ביום שלישי; מלומדים "ליטאיים" המתנדבים לטפל במשפחות על ידי טכניקות טרנס; מקובלים הכותבים (אם כי לא בשם אומרם) על טכניקות הודיות (קונדליני יוגה); ולראשי ישיבות השמחים על כל הזדמנות להיפגש עם שמאנים.

אמנם חלק מעמיתיי באקדמיה טוענים שהעולם החסידי מצוי בדעיכה או קפאון, ואיבד מהלהט המיסטי של הדורות הראשונים, כל זאת כחלק מהעמדה המתגוננת והשמרנית של האורתודוקסיה. אך לדעתי, הממצאים הטקסטואליים, לצד עבודת השדה, מובילים למסקנה הפוכה - בעולם החסידות, וגם בחלקים אחרים של העולם הקבלי, מתקיים עיסוק רצוף בטרנס לאורך העידן המודרני, ממש כמו בשיטות מיסטיות אחרות. ואכן, הקדשתי חלק מהפרק הראשון של הספר לביקורת על המצב הנוכחי במדעי היהדות, שבו חוקרים רבים מתעלמים מהנעשה - בעבר וקל וחומר בהווה - בעולמות מיסטיים ורוחניים שונים (שחלקם מצויים במרחק של דקות נסיעה מקמפוס הר הצופים או קמפוס בר אילן). תוך התכנסות צרה בטקסטים היהודיים.

כפי שטענתי באותו פרק, הממצאים שבספר מחייבים אותנו למחשבה מחודשת על המודרניות. מבקרים פוליטיים, כמו אנתוניו גראמשי (1891-1937) ומישל פוקו (1926-1984), הביאו אותנו למחשבה אחרת על טיבו של עידן זה. המודרניזציה אינה רק קידמה ונאורות, אלא גם, ואולי בעיקר, השלטה של צורת מחשבה וצורת חיים "הגמונית", דומיננטית, תוך דיכוי של צורות אחרות, חלקן ארכאיות. דיכוי זה אינו רק פוליטי-משטרי, אלא מלווה בניסיון לעצב מחדש את העצמי ואת הנפש של הסובייקט (או ליתר דיוק "נתין") המודרני. כך, לציד המכשפות התלווה דיכוי הרפואה העממית, שלעיתים קרובות היתה נשית ושמאנית. המצב שרבים מקבלים כמובן מאליו, שבו החוויה רבת העוצמה של הלידה הופקעה מן הנשים ונמסרה בידי גברים, הוא תוצר ישיר של תהליך נשלט לחלוטין בידי גברים, הוא תוצר ישיר של תהליך זה. בדומה, גילדת המהפנטים המורשים בישראל מנסה עתה להפעיל אמצעים משפטיים-משטריים על מנת להגביל את העיסוק במצבי טרנס למי שקיבלו אישור מטעם משרד הבריאות, על סמך הליך הכשרה שאינו בהכרח ערובה ליצירתיות ולשאר רוח... לאור ממצאי הספר נחשף האבסורד המונח ביסודו של ניסיון זה: כדי להיות עקבית, יוזמה מונופוליסטית זו תאלץ לאסור גם את התפילה (אולי למעט את זו הנוהגה במניינים יבשים לחלוטין, מהסוג שהוצג בסדרת הדרמה "סרוגים"). באופן כללי, החידוש החשוב בתובנות אלו הוא לראות את

יחסי הכוח העומדים בתשתיתן של חברות המתיימרות לפתיחות ליברלית.

להשתחרר מכלוב הברזל

אם נקשור תובנה זו לשאלת הטרנס והשמאנים, נוכל לומר שמבנים חברתיים פוליטיים חזקים למבנים פסיכולוגיים אישיים כדי לשמור את כולנו במציאות היום-יומית הרגילה, במעגל של עבודה וצריכה. בכך הם חוסמים את התנועה החופשית אל מרחבי הטרנס העלולה לערער על סדרי עולם. מבנים אלו תוארו היטב בידי הסוציולוג הגדול מקס ובר (1864-1920), בתור "כלוב הברזל" של הרציונליות המודרנית. מנקודת ראות זו, פרקטיקות פסיכולוגיות (או שמא נאמר פסיכולוגיות-כלכליות) השואפות להתאמה של המטופלים אל המציאות שנוצרה עבורם, בחינת ה"מאטריקס" בסרט המפורסם, הם חלק מהדיכוי ולא - כפי שהם לעתים מציגים את עצמם - חלק מהשחרור. לכן, יש מקום להסתייג מהתיאור של הטרנס כאמצעי ל"רגיעה" המאפשרת לחזור לחיים ה"יצרניים" (הטרנס כ-Schlafstunde).

כאמור, דרך השמאן היא דרך מיסורת, כדרכם של התושבים המקוריים של צפון אמריקה, העוברים צליבה כחלק מטקס החניכה שלהם בדרך אל החיזיון השמאני. ואכן, במולדתי, דרום אפריקה, שבה ה-Sangoma או השמאנים זוכים לעדנה אחרי שדוכאו בידי השלטון הקלוניאלי (וממשיכיו אנשי האפרטהייד), נכתב ספר על ישוע, היורד לעולם המתים לאחר הצליבה, כשמאן. בעקבותיו תיארת את פאולוס, או שאול, כשמאן יהודי מוקדם שעלה למקדש השמימי (והדבר לא מנע ענין ער בספרי בקרב מקובלים. שוב הפרכת תיזת השמרנות). נותר לנו רק לתהות מהו תפקידה של תנועת העידן החדש ב"כלוב הברזל", על סדנאותיה עתירות-התשלום (כולל, כמובן, סדנאות "שמאנים"), ועל ה"גורואים", שחלקם מציגים חיקוי עלוב של מצבי טרנס; ומהו תפקידה של הפילוסופיה ה"פוסט-מודרניסטית" המנציחה הנחות עומק רבות של המודרניות עד שאחד מראשי דובריה, ריצ'רד רורטי (1931-2007), תיארה כמשנת ה"ליברליזם הבורגני". ועדיין, תנועת "העידן החדש", כמו הפוסט-מודרניזם וצורות מסוימות של פסיכולוגיה (ובמיוחד זו שיצר ג'יימס הילמן, שספרו Insearch על דת ופסיכולוגיה הפגיש אותי לראשונה עם דמות השמאן), כולם מבטאים שאיפה מסוימת להשתחרר מן הכלוב. מנקודת ראותם של שמאנים, האמת במידה רבה נמצאת בפיו של השמאן מורפאוס (רמז ברור לשינוי צורות) בסרט המאטריקס: מדובר ב-Prison for your Mind - כלוב הברזל נמצא בראש ובראשונה בתודעה. אין זאת אומרת (כדעה האנטי-פוליטית של רבים מחסידי העידן החדש) שאיננו צריכים לפעול גם לעתים בעולם החברתי והפוליטי, בשדרות רוטשילד או בוול סטריט; אולם פעולה זו תהיה מוגבלת ללא השחרור התודעתי, שהטרנס השמאני מהווה לו כלי כה חשוב.